

УДК 821.161.2. 09

Т.М. Шарова, Ю.В. Заборська

ХУДОЖНІ ПРИЙОМИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ К. ГОРДІЄНКА “ДІВЧИНА ПІД ЯБЛУНЕЮ”

Кость Гордієнко залишив вагомий слід в реалістичній українській літературі, збагативши її чудовими творами, в яких зображуються різні сторони селянського життя і водночас підіймаються серйозні питання та життєві ситуації, зокрема праці на землі.

Аналіз творчості К. Гордієнка подавався такими критиками: В. Брюховецьким, Г. Стукаловою, Г. Гельфандбейном, Ю. Герасименком, І. Голубничим, О. Зінченко, Г. Сеульським, Л. Ладановим, К. Козубом, І. Масловим, М. Остриком, Л. Новиченком, Р. Якелем.

Протягом усього свого життя К. Гордієнко працював над великим твором. У 1952 р. новий роман було закінчено, а двома роками потому надруковано окремим виданням під назвою “Дівчина під яблунею”. Роман входить у трилогію письменника “Буймир” (романи “Чужу ниву жала” (1940), “Дівчина під яблунею” (1954), “Буймир” (1968), за що Кость Гордієнко був удостоєний Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка [2, с. 72].

Три взаємозв’язані романи К. Гордієнка “Чужу ниву жала”, “Дівчина під яблунею” і “Буймир” – це ціла історія українського села від початку сторіччя до Великої Вітчизняної війни включно. Події 1905 – 1907 рр. в Росії, зокрема на Україні, були неминучим результатом всього економічного і політичного розвитку країни після відміни кріпацтва.

У статті К. Гордієнка “Лінія пера”, зокрема, читаємо: “На трилогію разом не кожен спроможеться. Проте, широка часова відстань, – коли авторові хочеться “найповніше” висвітлити певні суспільні процеси і то за хронікальною наступністю, – впливає на форму твору, робить його надто тягучим, я б сказавши, більш споглядальним, “історичним”, менш актуальним та ударним” [4, с. 29].

Роман “Дівчина під яблунею” є своєрідним центром трилогії, оскільки генетично продовжує селянську тему, намічену в “Чужу ниву жала”, а з іншого боку, є попереду “Буймира”, що розповідає про долю героїв в роки війни. Єдність усіх цих творів виявляється перш за все в соціальній генеалогії героїв, хоча поступово її строгість зменшується і деякі персонажі під пером автора (в “Буймирі” в найбільшій мірі) починають міняти свій соціальний вигляд. Але починається дія – саме з прямого розмежування героїв на соціальній, точніше – класовій основі. Це розмежування визначає головний конфлікт роману: боротьба нового, прогресивного, колективістського проти старого, відсталого, дрібновласницького, егоїстичного. Передова частина колгоспного селянства, очолювана комуністом Павлюком і молододу колгоспницею Теклею Завірюхою, бореться проти куркулів.

Новий твір ідейно зв'язаний з романом “Чужу ниву жала”. Відображаючи життя села Буймир в радянських умовах, письменник показує – як протиставлення минулому – натхненну творчу працю людей не на чужій, а на своїй широкій ниві [5].

Роман “Дівчина під яблунею” відтворює життя колгоспного села другої половини 30 - х рр. ХХ ст., боротьбу нового, прогресивного проти старого, егоїстичного – ця боротьба і становить основу напруженого сюжету. У реалістичному творі, майстерно зображено час, коли кріпаки містять затаєнні мрії про волю, щире здивування панів з цього приводу, які не розуміли кріпацького потягу до свободи та утискали усякі паростки цього явища.

Відомо, що основою, причиною, а потім і сюжетною канвою “Дівчини під яблунею” стали події, що мали місце в колгоспі “Червона зірка” (“Червоні зорі” – так називається радгосп в романі) села Бережка Долинського району на Харківщині. За образами головних героїв стоять реальні люди, такі, як завідувач тваринницькою фермою колгоспу селекціонер-самоучка С.М. Гайдаш, дояр рекордист І.Т. Хобот. Проти несправедливості, допущеної в колгоспі, різко виступив і К. Гордієнко як кореспондент газети.

Жінка в художній концепції К. Гордієнка – на особливому місці, вона утілює соціальні зміни в житті українського села і радянського суспільства. Головний герой твору – молода дівчина Текля Завірюха. Вихована в умовах радянського села, у культурній колгоспній родині, вона репрезентує найпередовішу частину сучасного села – його міць і окрасу. Образ Теклі змальовано з особливою любов'ю, ніжними і прозорими фарбами, дещо романтично та піднесено. Текля Завірюха з її характерними рисами, з її прикметною життєвою долею в романі “Дівчина під яблунею” – одне з найпереконливіших підтверджень цьому. Образ Теклі об'єднує навколо себе інших героїв, формує всю систему образів роману “Дівчина під яблунею”. Без Теклі важко уявити “художню” лінію в романі, в його основному конфлікті таких героїв, як її батько Мусій Завірюха, керівник колгоспу “Червоні зорі” Устин Павлюк, Марко, тракторист Сень. По-своєму вона відтіняє і негативних героїв. Люди з довірою відносились до неї: “Стала бригадиром Текля – заботи повна голова. Як зорать, посіять, ніч не спить – думає: як вивести бригаду з прориву” [3, с. 353]. Текля шляхом самоосвіти придбала агротехнічні знання, за дружньою підтримкою товаришів, друзів, однодумців виросла до рівня досвідченого колгоспного керівника. Особисті і цивільні інтереси у неї нероздільні. Прототипом цього образу була Марія Савченко, двічі Герой Соціалістичної Праці, відома доярка, народний депутат, – з нею автор був знайомий і весь час підтримував тісні контакти.

Мрії і почуття Теклі звернені до навколишнього життя, що буйно розквітає і вабить молоду тривожну душу дівчини. Відверта і проста з людьми, Текля завжди знаходить у них живий відгук. У роботі вона не думає про зовнішню показовість. Робота для неї становить глибокий сенс життя. Безкорисне

ставлення до праці, бажання звеличити свою країну новими успіхами, зробити життя свого народу змістовним і багатим – найкраще характеризують Теклю як людину нового типу, творця соціалістичної дійсності.

Устин Павлюк більше за всіх підтримував Теклю у важкі моменти її життя. Єдиний комуніст в колгоспі, чесний і самовідданий працівник, Устин Павлюк, “залізної волі людина”, стійко витримує всі конфлікти навколо Теклі, навколо колгоспу та принципів нового господарювання. Не раз доводилося йому вести важку боротьбу з недовір’ям колгоспників, ще важче – з підривною роботою симулянтів, колишніх куркулів і підкулачників. Проте плодом цієї роботи стає новаторство в праці, перемагає нова агротехніка. Устина Павлюка в романі автор характеризує як людину партійної совісті. І він, дійсно, утілює цю партійну совість і принциповість, здійснюючи в Буймирі політику комуністів, проводячи в життя рішення партії, практично ведучи колгоспне будівництво.

Образ Мусія Завірюхи в романі майже не зазнає еволюції – він даний цілком сформованим. Із спогадів героя про своє минуле дізнаємося: нелегкими були у нього дитинство і юність. Працював водовозом в економії, потім служив в царській армії. Колективізацію в селі він підтримував гаряче, брав активну участь в розкуркуленні глитаїв, в створенні комуні. “Я межі перепахував” [3, с. 503], – з гордістю говорить Мусій. Пізніше він багато читає, завідує лабораторією, радиться з ученими про те, як краще організувати господарство і вирощувати хліб. Односельці не без іронії називають Мусія “доморослим агрономом”, проте придбані Мусієм знання добре служать колгоспу та всім людям. Він бачить в майбутньому освоєння непридатних, болотяних земель: “Ми природу на болотах примусимо родить” [3, с. 503]. “На те ми більшовики”, – говорить безпартійний Мусій Завірюха [3, с. 503], і, не жалюючи сил і енергії, самовіддано трудиться, знаходить в праці справжню радість. Він переконаний атеїст, чесна, мудра людина, що володіє гострим розумом. Цей характер – один з кращих в трилогії “Буймир”. Про Мусія Завірюху автор пише такими словами: “Щасливої вдачі людина... З його руки і суха гілляка прийметься. З руки Мусія Завірюхи навіть на піску буйне дерево проросте. Тому що з душею садить він” [3, с. 412].

Дояр Марко, син пастуха Сави, – це один з героїв, яких Гордієнко протиставляє дітям колишніх куркулів. Тихон, Санька, Селивон з насмішкою відносяться до добросовісної праці дояра, за його рахунок хочуть вигоди для себе, прагнучи поїхати на виставку до Москви. Марко щиро любить Теклю і допомагає їй у важкий час.

Аналогічним способом трактує Кость Гордієнко і образ молодого колгоспного тракториста Сеня. Це теж здатний, допитливий хлопець, добре знає техніку, винахідник і раціоналізатор. Сеня – різносторонньо талановитий. Він художник-самоучка, бере участь в художній самодіяльності. “Сень – людина великого сумління, щирого серця, тож ніякі вітри не закрутять хлопця, не отуманять...” [3, с. 482].

Особливе місце в романі “Дівчина під яблунею” належить секретарю райкому Нагірному. У сюжеті, в ідейному розвитку роману і його розв’язці Нагірний – головна дійова особа. Завдяки його партійній принциповості, послідовності і уважному відношенню до проблем “Червоних зірок” в колгоспі торжествує справедливість. Нагірний “людина з заводу”, але дуже вміло, уважно керує сільським господарством, далекоглядно враховує кожен конкретну ситуацію, уміє проаналізувати її, а особливо – коли в її основу покладено конфлікт. Поважний до людей, він швидко розрізняє суть і демагогічні прагнення. Всі здібності, всю енергію, весь розум комуніст Нагірний віддає боротьбі за інтереси трудящих. У своїй діяльності він спирається на таких колгоспників, як Текля і Сава, Марко і Сеня, садівник Арсеній і ланкова Галя.

Цікавими є рядки у творі, коли К. Гордієнко розповідає про те, що син куркуля Деришкура Селивон обманним шляхом пробрався на керівний пост в колгоспі. І хоча посада завгоспа, на якій він був спочатку, не так вже і відповідальна, – тут було легко сіяти зерна недовір’я серед колгоспників, а самому – наживатися. Письменник малює демонстративно непривабливий образ, зовнішні риси цієї людини відштовхують: червоне надмірно угодване лице, погляд, що осоловів. Селивон – замаскований ворог і колгоспу, і радянської влади. Віра у Селивона одна: кожен для себе, а не для інших. Так він і діє: спекулює колгоспною мукою, маслом, салом, медом, обкрадає артіль, списуючи сотні пудів хліба у відходи. При ньому пригрівається ціла група лиходіїв: Ігнат Хоменко, Парфіл, Дорош, Панько Цвіркун. Заручившись підтримкою Урущака і Родіона Іржі, який посідає посаду голови колгоспу, Селивон підриває організаційно-господарські основи артілі, шкодить затвердженню авторитету передовиків. І лише з часом вдалося колгоспникам розкрити дійсне обличчя цього лиходія.

У одному ряду з Селивоном і Радіон Ржа. Спочатку він заступник голови колгоспу, а потім і сам керує господарством. Письменник різко малює його портрет, риси характеру, за якими відразу вгадується негативний герой. Кар’єрист, пристосуванець, він етично неохайний, наговорює на Устину Павлюка і інших чесних колгоспниках. Усіма силами добиваючись керівної посади, Радіон Ржа зовсім не думає про те, що не відповідає цій посаді – не знає агротехніки, не цікавиться передовим досвідом, не підтримує ініціативу. На словах печеться про достатки колгоспників, а фактично руйнує економіку господарства. Оточив себе підлабузниками на зразок Селивона і Ігнатія Хоменка, покриває їх і їх справи, вважаючи, що протистояти непохитній силі “виторгу” ніхто і ніколи не зможе. Радіон Ржа морально брудний, п’яниця. Спекулює де тільки хоче, і чим тільки може, займається окомилуванням, приписками. До речі, на посаду голови колгоспу його не обирали – він був призначений на неї Хрущакком. Не випадково в кінці роману Радіона Ржу знімають з посади голови – всі факти проти нього, проти нього всі колгоспники. Цікаво, що в романі “Буймир” ми ще неодноразово зустрінемося з

Радіоном, який в роки війни піде, як і Селивон, служити фашистським окупантам. Правда, з часом – проте, без належного мотивування – автор дасть йому можливість різко змінити свій життєвий шлях: Радіон перейде до партизанів, здійснюватиме героїчні справи.

Своєрідним контрастом, тіньовою стороною головної героїні роману “Дівчина під яблунею” Теклі Завірюхи виступає дочка Селивона Деришкура Санька. Вона заздрісна, жадає слави за рахунок праці інших, недоброчлива у відносинах з людьми, навіть з друзями. Все це визначає Саньку як героїню негативну. Вона в інтимних відносинах з Радіоном Ржою тільки для того, щоб використовувати їх для власної вигоди, помститися іншим. Вона трохи не погубила колгоспне стадо, проте не проти бути схожою на передовиків, навіть поїхати на сільськогосподарську виставку до Москви.

Слід зазначити, що Саньці властиві і деякі позитивні риси – вона дуже енергійна, добре співає. Санька, у тлумаченні автора, не може перебороти впливу пережитків минулого, не здатна так, як інші, жити, працювати, любити. Та і оточення (Селивон, Соломія, Ігнат Хоменко, Радіон Ржа) не пускає дівчину з поля свого впливу, точно так, як і Тихона.

Син Ігната Хоменко Тихон – один з достатньо виразних характерів роману. “...Тихон, хлопець ставний, рослий, розправляє округлі плечі, облиті молодецькою силою, виграє хромовими чобітьми, хромова кожанка на ньому полискує, приваблює погляди. Чи Тихін не знає як з дівчатами поводитися? В дівочому гурті вигинається, виламується, ясний голос бере за душу, співає з вигуком, виводом, пригортається до Теклі, обіймає за стан, дістає з дівочої кишені жменю зерна. – Бригадир – відразу видно...” [3, с. 365].

Текля любила Тихона, але все це обернулося для неї драматично. Він жорстоко говорить дівчині: “Задля житні ти мені не підхожа.... Що я тобі – дитину колихатиму?” [3, с. 533]. Тихон в колгоспі працює погано. Він співучасник махінацій батька, на критику не реагує. Викликає до себе неприязнь односельців: “... Живе розкішно, підкорив світ, простір, здобув дівочу прихильність. Все дається йому. Тихін не знає невдач, веселими очима дивиться навкруги. На наш вік диваків хватить, далєбі, весь світ Тихін обведе, округить...” [3, с. 433]. І не випадково, в роки війни Тихон зрадив Батьківщину. Маємо підтвердження “генетичної” спадковості зла, пов’язаного з корінням, з соціальними першопричинами людського характеру. Вони ж, за Гордієнком, визначають людську долю майже на всьому життєвому шляху. Роман закінчується оптимістичною картиною, мажорним тоном: “Слава світлому розуму і добрій волі, що діють на користь людству! Що поставлені на охороні людства! ...Пробуджена чудодійною рукою земля позернилася дорідними хлібами, родючі соки побігли по стеблу... Світ поряснів барвами ...” [3, с. 617].

Така в цілому розстановка дійових осіб, а звідси – і головних сил в романі К. Гордієнка “Дівчина під яблунею”. Відгукуючись на цей роман, В. Оськоцький в 1973 році писав: “Критика була права, вказавши письменнику

на схематизм деяких сюжетних ліній, характерів героїв. Розділяючи ці докори, варто, проте, сьогодні, з відстані років, дбайливіше віднести до тих сцен і епізодів роману, у відтворенні яких виявилися сильні сторони письменницького дарування. І перш за все відзначити мистецтво живописання, що окріпнуло, що зливає мир природи і людської праці на землі” [6, с. 163].

Роман “Дівчина під яблунею” за багатьма показниками можна характеризувати саме як “серцевинний” твір трилогії К. Гордієнка – і з погляду соціальної діалектики його героїв, і з погляду стилістики, і з погляду історії українського села, яке вже стало колективістським, проте ще хворобливо переживає наслідки минулого.

У романі є наявні всі ознаки характерології К. Гордієнка періоду “Повісті про комуну” – виразна мова персонажів, описи суспільних рухів і природи, колоритне зображення побуту, праці, людських відносин. У мові автора і персонажів все частіше зустрічаємо ознаки нового слововживання, нову лексику, що свідчить про поступову зміну самого способу життя колгоспників. Звідси такі не зовсім звичайні, не традиційні слова, як “трудодень”, “клімат”, “раціон”, “селекція”, “сівозміна”, “реконструкція” та ін. Зустрічаються і перекручені, неправильні слова – слідство ще не високого рівня обізнаності старшого покоління колгоспників. Та ж частота прислів’їв і приказок, народних прикмет. Ті ж повністю сформовані характери, суть яких розкривається “з першого погляду”. Той же прийом саморозкриття персонажів. Те ж тяжіння – до масових сцен – зображення колективу в праці, на зборах, зібраннях, молодіжних гуляннях і т.д.

Справедливе ствердження В. Оскоцького про те, що роман “Дівчина під яблунею” відобразив всі суперечності часу, про який він розповідає (кінець 30 - х рр. ХХ ст.), і часу, в який твір фактично писався (середина 50-х рр.). Норми романтичної поезики (їй властиві, як пише про це В. Оскоцький, “і умовна деталь, і експресивний образ, і патетичний символ” [6, с. 157] ще більше відобразилися – на жаль, не тільки позитивно, але частково і негативно – в наступних романах К. Гордієнка, безпосередньо і на продовженні його буймирського циклу.

У романі “Дівчина під яблунею” естетика, стилістика і сама установка на зображення колгоспного життя також помітно видозмінювалася у бік більшої умовності, а то і схематизму. Збільшується питома вага романтичних описів, які повинні, за задумом письменника, відповідати стану душі персонажів, звичайно ж, позитивних. Значення роману “Дівчина під яблунею” полягає в художньому утвердженні нової людини, яка бореться за народне добро, за змістовне і красиве життя [1].

Разом з тим, роман “Дівчина під яблунею” показує читачу життя українського села кінця 30 - х – початку 40 - х рр. ХХ ст., суть якого розкриває система персонажів, вибрана прозаїком для детального дослідження, для розкриття героїв у взаємодії і протидії.

Література

1. Гельфандбейн Г. Молодість навечно: [до 80-річчя з дня народження К.О.Гордієнка] / Г. Гельфандбейн // Соціалістична Харківщина. – 1979. – 3 жовт.
2. Герасименко Ю. Лінія життя: (про творчість письменника К.О. Гордієнка) / Ю.В. Герасименко // Прапор. – 1973. – № 5. – С. 72-77.
3. Гордієнко К. Дівчина під яблуною / К. Гордиенко. – К.: Державне видавництво худ. літ, 1959. – 617 с.
4. Гордієнко К. Лінія пера / К.О. Гордієнко. – Харків: Література і мистецтво, 1932. – 167 с.
5. Гордієнко К. Чужу ниву жала: [роман] / К.О. Гордієнко. – К.: Державне літ. вид-во, 1940. – 235 с.
6. Оскоцький В. Ветри історії над Буймиром / В. Оскоцький // Веселка. – 1973. – № 11. – С. 157-165.

Анотація

Т.М.Шарова Художні прийоми відображення психології персонажів роману К. Гордієнка “Дівчина під яблуною”

У статті наголошується на тому, що Кость Гордієнко залишив в реалістичній українській літературі вагомий слід, збагативши її художніми творами, в яких зобразив селянське життя та працю простих людей на землі; досліджується психологія персонажів роману К.Гордієнка «Дівчина під яблуною» та визначається місце твору в історії української літератури.

Ключові слова: прийом, персонаж, роман, село, колгоспне життя, селянин.

Аннотация

Т.М. Шарова Художественные приемы отображения психологии персонажей в романе К. Гордиенка “Девушка под яблоней”

В статье подчеркивается, что Кость Гордиенко оставил в реалистической украинской литературе весомый след, обогатив ее художественными произведениями, в которых изобразил крестьянскую жизнь и труд простых людей на земле; исследуется психология персонажей романа К. Гордиенка “Девушка под яблоней” и определяется место произведения в истории украинской литературы.

Ключевые слова: прием, персонаж, роман, село, колхозная жизнь, крестьянин.

Summary

T.Sharova Artistic techniques display characters of psychology novel K. Gordienka “The girl under the apple tree”

The article notes that the Kost Gordienko left in a realistic Ukrainian literature should be an important, enriching her artistic works, which depicted peasant life and labor of ordinary people on the ground; studied psychology K. Gordienka characters

in the novel “The girl under the apple tree” and the place of work in the history of Ukrainian literature.

Key words: reception, character, novel, village, farm life, farmer.